

Az erdélyi folyóiratok felé történő részrehajlás nem a véletlen műve. A *SZIF-Online* irodalmi portálon Zelei Dávid más folyóiratokról kiváló lapszemlét közölt (pl. a *Tiszatáj* vagy az *ÉS Feuilleton* szerepeltetésével) ez év május 3-án. Az ő szempontjait a magaméihoz illesztve azzal zárnék, hogy a tudományos kutatások friss eredményei mellett a kortárs lírában és prózában ugyanúgy érdemes figyelembe venni a szerzői habitust, alkatot, amikor Arany-reflexiók megalkotásáról van szó. Arany introvertált személyisége figyelmeztet erre. A nyelvét azonban nem lehet kikezdeni.

EMLÉKEK ÉS REFLEXIÓK EP „MESTERRŐL” (I.) Változatok az „aha-élményre” (Részletek)

„olyan sokat nincs mit megbeszélni, de emberek mellé kerülünk, akikkel éveket töltöttünk együtt futballpályán, és most egyszerre, így gondoljuk, megismerjük és ő is minket”.¹

■ Esterházy Péterrel „éveket töltöttünk együtt futballpályán”. Először 1976–1984 között (tizenegy hónapos megszakítással) a *GALAMBOM FC*, majd 1985–1986-ban az *Élet és Irodalom* kispályás csapatában; 1982 tavasza és 1989/90 között, ha rendszeresen nem is, de szintén gyakran futballoztunk együtt egy írókból, történészekből, irodalomtörténészekből, publicistákból, tévéesekből s képzőművészekből összeverődött „vegyes csapatban” is. Egyike vagyok tehát ama több száz kortárs(á)nak, akik elsősorban labdarúgóként, szó szerint „testközelből” kerültek velem közvetlen kapcsolatba. Utoljára 2016. június 9-én (csütörtökön) a Vörösmarty téren találkoztunk – pár perccel négy óra, azaz utolsó közszereplése előtt. (A napokban tudtam meg egy közeli barátjától, hogy előtte három napig kómában volt: „odatúlról” hozták vissza átmenetileg az orvosok.) Sajnos „olyan sokat nem volt mit megbeszélni”: 2015. októberi bejelentése óta én is tudtam, halálos beteg, csupán hónapjai vannak hátra. Ezért is halogattam a találkozót; nagyon nehéz ilyenkor bármit is mondani. Ám azon a csütörtöki napon én is végigálltam a hosszan kígyózó sort a Vörösmarty téren, hogy még egyszer odaléphessek hozzá.

„Jó napot kívánok!” – kezdte a Mester. Fáradt, elgyötört hangjából némi akasztófahumorral elegyes cinizmust véltem kihallani: „Miért csak *most* jössz? És miért jöttél *egyáltalán*?” Nem biztos, hogy valóban *így* volt, lehet, hogy csak a bennem örvénylő zavaros érzések (szánalom, szeretet, önsajnálát, lelkiismeret-furdalás, szomorúság) miatt gondoltam ezt. Egy olyan kortárs feszélyezettsége, megilletődöttsége munkált bennem, aki, vele ellentétben, kapott még némi haladékot (ha igaz) a Fennvalótól evilági dolgai (el)rendezésére. Pár pillanatig tartott az egész, kezelt ráztunk, s én eközben csupán annyit tudtam kinyögni, bár erre nem volt „felhatalmazásom”, hogy az egykori „játékosársak” nevében érkeztem. Azt nem mondtam, hogy „búcsúzni”, de mindketten tudtuk, legközelebb már csak egy „égi futballpályán” (ha létezik ilyen) üdvözölhetjük egymást.

Az alábbiakban közös „játékosmúltunk”² néhány epizódját szeretném feleleveníteni (és értelmezni) – több részletben.

A tanulmány második részét novemberi lapszámunkban közöljük.

■ Esterházy Pétert egy egyetemi bajnoki meccsen láttam először focizni, talán '70 tavaszán (meglehet, fél évvel korábban); azt hiszem, az Eötvös Collegium vörös saklajos futballpályáján, a Ménesi úton, esetleg az akkor még létező BEAC vagy a MAFC stadionban. Küzdelmes, hajtós mérkőzés volt, igazi presztízsmeccs, amelyen csak 20-22 éves, kamaszkorúktól búcsúzó leendő „értelmiségiek” képesek vívni egymással. A TTK csapatában feltűnt nekem egy nagy orrú, viszonylag hosszú hajú jókötésű srác, aki boszorkányos ügyességgel s elképesztően gyorsan (ez persze már legenda, harminc-harmincöt évvel később már ő maga sem hitte volna el, pedig *igaz* volt!) kergette a labdát, s közben be nem állt a szája: állandóan cikizte–frocilizta társait, ellenlábásait egyaránt, s némi csibészes vagánysággal sem ment a szomszédba. Átvillant agyamon: de jól játszik ez a „zsidó fiú”! Pár pillanattal (vagy perccel, egyre megy) később megütötte a fületem, hogy a mellettem álldogáló idősebb „bennfentes” szurkoló (akkoriban a fülem még az ún. „uli-buli” meccsre is rendszeresen jártak ráérő s a futballhoz nagyon értő magányos, ötvenen túli férfiak, főként persze nyugdíjasok!) odasúgja szomszédjának: „Az ott né, az egy gróf”! Megdöbbsentem, s rettenetesen elszégyelltem magam: ekkora barom volnék? Vagy valami másról volna szó?

Hogy némiképp érthetőbbé tegyem akkori elképedésemet, röviden vázolnom kell, hogy 1968–70 között a hajnalig tartó bel-budai házibulikon, melyeken első s másodéves nappali szakos egyetemistaként (s az FTC tartalékcsoportjának játékosaként) rendszerint Hont Ivánnal [1948–2014] (bölcsezkari csoporttársammal s egyik testi-lelki jó barátommal, Hont Ferenc hajdani neves Kossuth-díjas színházi rendező⁴ fiával) vettem részt, gyakran nekem szegezték a „klasszikus” kérdést: honnan jössz, „ki fia borja vagy”. A válasz többnyire szintén refrénszerűen hangzott: a színérváraljai zsidónegyedben nőttem föl. Ám azt rendszerint csak további puhatolózásra – „rákérdezésre” – tettem hozzá: reformátusként! Ez persze csúsztatás, s a dolog tabujellegén túl korabeli ösztönös beolvadási vágyam bizonyítéka. A valahova tartozás, vagyis a szilárd identitásmeghatározás nehézségeire világíthat rá az alábbi – az érem másik oldalaként értelmezhető – szintűgy csaknem egyidejű esetem: '68 őszén az Eötvös Collegiumban még csak hetente egyszer vagy kétszer – leginkább péntekenként – lehetett az alagsori fürdőt használni (s a kazán amúgy is sűrűn meghibásodott), így aki tisztálkodni akart, az a folyosói mosdók melegvízcsapjára és befőttes üvegeire fanyalodott. A művelethez persze meztelenre kellett vetkőzni. Megrökönyödve hallottam a hátam mögött (kedves, szekrény-méretű bumfordi Jánoshalma környéki „birodalmi német” származású fiú volt az illető, az E-Collegium kispályás csapatának egyik törzsszurkolója s amolyan „mindenes”): „Ki ez a zsidó gyerek?” ... Már mint én... Mentségére legyen mondva, akkoriban az én fejemben is igen nagy káosz uralkodott e témában, s hogy mennyire, azt épp az imént vázolt epizód bizonyítja, hiszen igaz, hogy csak magamban és röstellkedve, de lényegében „lezsídóztam” az egyik legpatinásabb magyar arisztokrata család szépreményű sarját, a későbbi Kossuth-díjas nagy magyar írót...

Mint tudjuk, a jó Isten nem ver bottal, mert íme, kölcsönkenyer visszajár, pár hónappal korábban megkaptam én is a magamét: egyik természetesnek remélt közegeben, a legfranciásabb magyar elitképzőben, a két világháború közötti „népie(ese)k” egyik fellegvárában néztek engem is zsidónak.

Ezt a két közel azonos időben megtörtént jelenetet azért merevítem *most* ki, mert mindkettő, ahogy mondani szokás, beégett az emlékezetembe, s nemcsak Esterházy Péterhez, hanem az egész magyarországi (főként pest-budai) értelmiségi elithez való későbbi viszonyomat nagymértékben meghatározta. S nyilván énképem, önazonosságom alakulásának/formálódásának is egyik (sors)döntő mozzana-

ta volt/lett. Rövidre zárva a „Ki vagyok én?” és a „Mi keresnivalóm van itt?”-szerű alapkérdések talán legfontosabb elemévé vált, amelyekre mindannyian kétségbe esetten kutatjuk a választ életünk végezetéig. Legtöbbször hiába.

Azóta is gyakran kísért a gondolat, miért tévedhettem ekkorát, s bevallom, *akkor* eszembe se jutott azon morfondírozni, miért vélhette *ugyanazt* rólam hajdani kollégista társam. Annyira abszurdnak éreztem, hogy azonnal elvettem, ösztönösen „hárítottam”, lenyomtam mélytudatomba. S persze 20-22 évesen halvány lila gőzöm sem lehetett még arról, hogy a két előítéletes vélekedés *valójában* ugyanannak a „dolognak” a másik vetülete, mondhatni „Janus-arcú” problematika, amely minden magyarnak született ember számára megkerülhetetlen. Akár férfi, akár nő, akár akarja, akár nem. Túlságosan messzire vezetne, ha ebben az emlékezésben próbálnám meg emez számomra 1968 ősze óta szakadatlanul tartó kényszeres kutakodás valamennyi stációját s azok részleges eredményeit ismét összegezni. Ez képtelen vállalkozás, lehetetlen feladat volna. Azt viszont *azonnal* ösztönösen megéreztem, ha megfogalmazni nem tudtam is, hogy *lesz közöm* Esterházy Péterhez. Csak azt nem tudhattam, hogy *mi is lesz az*, miként alakul, s hogy rövid időre össze is fonódik (futballista) életünk.⁵

De E. Péterre visszatérve: napnál világosabbá vált, a főntebb vázolt jelenetig az égvilágon semmit sem értettem az egészből. Vajon elképzelhető-e – kezdtem az akkoriban a kezembe került 1948-as alapvető Bibó-tanulmányok nyomvonalán⁶ kiszáradva tépelődni –, hogy *nem* Esterházy Péter hasonlít valamiképp korombéli színvonaljai zsidó magyar (magyar zsidó) játszótársaimhoz,⁷ hanem *fordítva*: a Duna–Tisza-közi és partiumi hazai zsidóságnak vannak-lehetnek a magyar arisztokráciából is „alászállott” vonásai, vagyis (mondanám *most* botcsinálta antropológusként vagy pályája utolsó szakaszába érkezett történészként – egyre megy): a magyar értelmiségi elit és valamennyi „feltörekvő” társadalmi réteg ösztönös *mintakövetéséről*, netán *az egész magyar társadalomfejlődés bizalmasan „kódolt” rejtett dimenzióiról lenne szó?!*

Teljesen megzavarodtam, a megrökönyödés élménye pedig örökre rögződött bennem: vagy kötözni való bolond vagyok, vagy itt valami titok lappang, s egyszer nem ártana a végére járni...⁸ Ugyancsak itt ildomos megemlítenem, hogy a *Harmonia Caelestis* francia változatának (Éditions Gallimard) 2001. decemberi párizsi bemutatójái (amelyen az ottani magyar követség ún. „beosztott diplomatájaként” vettem részt s utána a francia szervezőkkel együtt beültünk egy közeli kávéházba egy kicsit beszélgetni)⁹ úgy rémlett, hogy E. P.-t fociaként két-három évvel *korábban* szemrevételeztem. Emléktorlódásom fő oka nyilván újfent *típustani*: az Arany János 12 Évfolyamos Iskola „háromnegyedes” sashegyi salakpályáján egy edzőmeccsen (vagy valamilyen XII. kerületi középiskolai tornán) 1966 áprilisa táján is játszott az ellenfél teamjében egy észvesztően technikás, ráadásul szerfelett loboncos „tollú” srác, aki hamisítatlan kültelki stílusban rendületlenül osztogatta a „kötényeket” meg az „ernyőket” – s hozzá a „poénokat”: („Deszkázd be kishaver”; „Vigyázz, leviszi a séródat!”) és – ha kellett – a „tüskéket” is. Annak abszolút érvényű felderítése, miként keveredhetett össze eszmélkedő tudatomban a hajdani két alak, közelebről, hogy mi köze az egykori budai vagánynak a leendő Kossuth-díjas íróhoz, nyilván egy majdani alapos irodalomszociológiai szakmonográfia tárgya lehetne; célom jóval szerényebb: visszaemlékező esszém további részeiben megpróbálom összegereblyézni, és – ha nem is a „teljesség” egyébként soha el nem érhető igényével – itt-ott „értelmezni”, mi több, helyenként tovább is gondolni E. P.-vel kapcsolatos szerteágazó emlékeimet. Előjáróban annyi máris megkockáztható, hogy sem a Mester írásművészete, sem egészen sajátos kívül-(felül)állása, vagyis a (kis)magyar függés viszonylagos hiánya, illetve egyéniségének *mássága*ként is fölfogható humanizált és elegánsan ellenpontozott fölénye – ti. a magyar

értelmiségi elit zöméhez (derékhadához) képest – levezethetetlen s értelmezhetetlen lenne az arisztokrata származás (a mindnyájunkban rendületlenül tovább élő magyar régmúlt)¹⁰ és a proli-fociológia (a „szocialista társadalomátalakítási/gyorsítási kísérlet”) semmihez és senkihez nem hasonlítható s nem is mérhető harmonikus szociokulturális és individuális *elegye* – a *fent* és *alant* fura s persze hierarchikus dialektikája – híján; mármint azon a közhelyen kívül, hogy a labda mindenki számára egyformán gömbölyű. Halkan azért megjegyzem: E. P. labdatechnikája, kombinatív hajlama s ösztönös játékintelligenciája önmagában véve 19-20 évesen ígéretesebb volt a nálánál hat évvel fiatalabb, fizikailag viszont jóval strapabíróbb E. M. nevű, sokszoros magyar válogatott testvéröccsénél!¹¹ Olyannyira, hogy egy ízben, a későbbi menetrendszerű óbudai kispályás mérkőzések utáni elmaradhatatlan sörözések egyikén elmesélte, hogy az MTK egyik játékosszerzője, meglehet, hogy éppen a legendás „Blumi” – Bakos-Blumenthal Antal, az MTK berlini születésű „örökös intézője” (1915–1995) –, csillaghegyi spíler korában ki is szúrta magának, s talán, egy próbajáték erejéig, meg is környékeztek...

Épp *most* (2016 augusztusában), könyvei felületes átlapozása során és dedikációs újraolvasásakor bukkantam rá arra az önvallomással felérő betétre, miként látta Ő valós futballista esélyeit, és a maga diszkrét módján hogyan vélekedett ugyanarról – mármint hogy a technikája és játékintelligenciája mégiscsak meglelt volna hozzá, amit pár sorral feljebb hajdani játékostársaként – ha úgy tetszik „szemtanúként” – magam is megpróbáltam összegezni:

„[...] fizikailag nem voltam elég jó, rossz se, de semmi segítséget nem kaptam a testemtől, semmi bónusz, ha gyorsaság kellett, ezernyi sprintgyakorlat kellett hozzá, ha állóképesség kellett, robotoltam a hosszú, sötét csillaghegyi utakon; hogy utáltam! *Nehezemre esett belátni, hogy a futballista tehetségéhez hozzátartozik a test tehetségessége is.* Nekem úgy kellett mindent kirimánkodni a testemből.” (*Harmónia caelestis*, 620. – az én kiemelésem – B-K. B.)

Az (ön)ironikusabb változat – ugyanerről – így fest:

„[...] *az író báty* – itt a csatár [E. P.] rendre elmondja azt, ami soha nem hogy igaz nem volt, de még csak nem is gondolta senki komolyan, azt, hogy ez a báty milyen kitűnő futballista volt vagy hát lehetett volna, minden esetre a mai napig ONTJA a gólokat a csillaghegyi BLASZ II.-es csapatban.” (E. P. 1988. 231. – kiemelés az eredetiben.)

1976–1982 (1983/1984)

■ 1976 tavaszán, vállamon az égőpiros műbőrből készült, egy felvidéki túrán ajándékba kapott sporttáskával a Március 15. téren bandukoltam a 2-es villamos megállójától akkori (és jelenlegi) munkahelyem, az ELTE Bölcsészettudományi Kara (akkor Pesti Barnabás utca 1.) irányába. Talán április elején járhattunk, amikor az egyetemi oktatás javában zajlott, s az akkoriban még számos „klasszikus” helyen (Nagyvárad tér, a zuglói Pillangó utca és a Postás-pálya, az angyalföldi Újpalotai úti Sporttelep stb.) rendezett pest-budai kispályás labdarúgó bajnokságok tavaszi fordulója is elkezdődött már. A Mátyás Pince felőli járdán ismerős „arc” közeledett; habozás nélkül hozzám lépett és azonnal a „tárgyra” tért: „Ráérsz-e ma kora este, mert bajnoki mérkőzést játszunk az Árpád-híd melletti óbudai bajnokságban és »nincs ki a csapat«.”

Michaletzky György volt, az FC GALAMBOM kapusa, csapatkapitánya és intézője egy személyben, nem mellesleg gróf galántai és frankói Esterházy Péter hajdani piarista gimnáziumbeli iskolatársa, majd „kollégája” a TTK matematika szakán. Mint az ma már szinte köztudott, E. P. is alkalmazott matematikusként kezdte szakmai pályáját, s csupán első két kötete – *Fancsikó és Pinta* (1976); *Pápai vízekon ne kalózkodj* (1977)! – visszhangos sikere után döntött végleg 1978-ban az

íróság mellett. M. GY. ellenben nem lett „pályaelhagyó”: akárcsak e sorok írója szorgalmasan végigjárta az egyetemi oktatói számléltárát a gyakornoktól a tan-
székvezető kutatóprofesszorig, s csaknem egy évtizeden át a TTK dékáni tisztét is közmegelegedésre betöltötte. (Főként angol nyelvű magvas matematikai szakcik-
keinek száma száz körül jár azóta.)¹²

De akkoriban még mindketten ifjú tanársegédek voltunk csupán, és mint az imént felidézett jelenet is bizonyítja, egy csütörtök délutáni kispályás focimeccs megszervezése s annak remélhető megnyerése legalább olyan *fontos* volt számunkra, mint egyetemi karrierünk esetleges kedvező alakulása, amelynek „íve” természetesen nem volt még akkor tudható.

Akárcsak E. P. életművének majdani dimenziói sem.

Szóval így kerültem én az FC GALAMBOM csapatába és – Tömpe János egykori hódmezővásárhelyi csatártársam, majd az NSZK-ba „disszidált” Poór Zsolt elárvult helyét megörökölve – E. P. és „Csucsú úr” (*alias* Légrádi Gábor szintúgy matematikus végzettségű leendő farmakológiai csúcsmenedzser) mögé a „középpályára”. Mert persze hogy, hogy nem, az enyhén berepedezett állagú csehszlovák gyártmányú sportszatyor mélyén nem csupán George Călinescu rövidített román irodalomtörténeti kézikönyve (*Compendiu*), saját kézírásos előadásvázlataim meg egy elolvasandó vaskos román regény lapult, hanem egy salakpályára is alkalmas gumistoplis focilabda, fekete klottgatya, melegítő alsó, zokni, továbbá egy agyonmosott törölköző is – minden eshetőségre...¹³

Már nem emlékszem, hogy mi lett az eredmény, de azt hiszem, győztünk, ami igen gyakran előfordult, mert a csapat kifejezetten jó képességű „spilerekből” állt: E. P.-én és Légrádi „Csucsun” kívül Szenteleki Károly amolyan „felfutó” jobbátvédként nemzedéke egyik legjobbja volt (kispályán), és a balbekk is – E. P. hajdani gimnáziumi osztálytársa, Michaleczky Gyuri Gábor nevű Kossuth-szakállas testvérbátyja¹⁴ – ha ’masnit’ nem kötött is a labdára, megbízhatóan tette a dolgát... Ami pedig a CSK-t (csapatkapitányt) M. GY.-t illeti, nálánál jobb „tigrisreflexű kapuvédő” (*Termelési regény* 199. és 145. – a továbbiakban: *TR*) nem sok védett a nagy-budapesti kispályákon...

Szó, mi szó, az egyszeri vendégjátékból tartós szereplés lett: 1976 tavasza és 1982. október eleje között hat éven át – aztán, már ritkábban 1983/1984-ben – csütörtök esténként (olykor már villanyfénynél) együtt rúgtam a labdát a fent nevezett urakkal, következőképpen a mérkőzések után én is rendszeresen beülhettem velük a közeli tipikus óbudai „vendéglátóipari egységbe” (*TR*, 134.). Ezeknek a közös kocsmázásoknak is külön koreográfiájuk volt: a zömök testalkatú középkorú pincér pontosan ismerte a „játékosok” szokásait, szó nélkül hozta a korsó söröket a „zömnök” – köztük E. P.-nek. No meg azt is számon tartotta, hogy Michaleczky Gyurinak, akit barátja, E. P. Mester „Icsi Úr” gyanánt örökített meg a „hálás” utókor számára nemzedékünk emblemikus alkotásában az épp akkoriban „íródó” *Termelési regényben* – egy korsó szódavíz meg egy behűtött zacskós tej dukál: igazi különként csak így volt képes szomját oltani...

A „Mester” étkezési szokásairól alig őrzött meg valamit a memóriám, gyaníthatóan azért, mert amolyan „mindenevő” volt. Arra azért emlékszem, hogy pár évvel később egy másik kisvendéglőben engedélyt kért tőlem, hogy a vörösboros marhapörköltemből „tunkoljon” egy kicsit. (Ez a fajta ínyencség hamar meglátott rajta: kifejezetten kövér ugyan sohasem lett, de végtagjai harmincéves korára egyenletesen megvastagodtak, vagyis, focista szlengben, „ráhízott”, s kedves arcán hamar megjelent a jellegzetesen „esterházys” toka...¹⁵ Vagyis az 1969/70-es szilfid alkat és mozgékonyág egyaránt hamar odalett... Mindez sajnos előrevetítette a későbbi testi bajokat; térde nemigen bírta a túlsúlyt, egy kicsit el is neheze-

dett, s 1980 után elég gyakran jelentett sérültet. Aztán, már negyven körül, csupán a vasárnap délelőtti passzolgatások maradtak a kertben a fiatalabb, „második generációs” gyerekekkel... később már az sem, úgy ötvenéves kora körül „jött” a csípőprotézis, s így minden mozgásnak egyszer és mindenkorra befellegzett... Gyanúm szerint a kényszerű mozgáshiányos életmód valamiképpen hozzájárulhatott ahhoz, hogy az alattomos kór idő előtt megtámadja szervezetét.)

Saját gourmandságáról¹⁶ különben így vall:

„Vacsora az jó. Én mindenképpen szeretem, mert sokat tudok megenni pacalból – bizonyíthatóan 3-4 tányérral –, és ez időlegesen visszaállítja az évad [értsd: futballelőző szezon] közben tárgyszerűen és szakmailag (általam) megtépázott becsületemet. »Mégiscsak rendes pali«, mondják a fiúk tisztelettel, mert még erős paprikát is eszem hozzá (a pacalhoz).” (A *kitömött hattýú* 237.)

Borsi-Kálmán Béla

■ **JEGYZETEK**

1. Esterházy Péter: *A kitömött hattýú – írások*. Magvető Kiadó, 1988. 236. (A továbbiakban: E. P. 1988.)

2. Erre többen is jóval több jogcímmel bírnak nálam, különösen a *Termelési regény (kissregény)* két állandó főszereplője „Csucus úr” (Légrédi Gábor) és „Icsi úr” (Michaletzky György), s egyszer nyilván majd sort is kerítenek rá. „Icsi úr” azonban mind ez ideig csupán „egyetlen rövid történetet” osztott meg a nagyérdeművel „közös futballmúltunkból”. Lásd Michaletzky György: „*A hiány felmérése*” (tétova emlékezés). In: *A hiány felmérése. Emlékezés az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, az ELTE Művészettudományi és Médiautató Intézet és a Magvető Kiadó szervezésében, Budapest, 2016. július 29.* Magvető, Bp., 2016. (Esterházy-füzetek 1.), 48. (A továbbiakban Michaletzky.)

3. Gyerekkori emlékeimet rendezgetve hosszas töprengés után egyszer csak „beugrott”, hogy E. P. az egyik, különben igen ügyesen futballozó, velem körülbelül egyidős pajeszos zsidó fűtő, Neumann Jaszira emlékeztetett, akivel, akárcsak a többi nemzedékembeli holokauszt-túlélővel, 1954–1955 között együtt jártunk a román óvodába (az államnyelvet minél alaposabban elsajátítandó), majd 1956/57-től 1962-es áttelepülésünkig nyaranta hosszú órákon át kergettük a labdát az éppen a Neumann-porta tágas udvarán lévő egyik váraljai „grundon”, román, magyar, magyar tudatú, németül már alig-alig tudó megmagyarosodott sváb és kivándorlásra készülődő, otthon változatlanul magyarul beszélő zsidó magyar (magyar zsidó) kiskamaszok, vegyesen... Lásd erről bővebben B-K. B. 2002. 26, 28, 249–252. (a 17. sz. jegyzetben).

4. Hont Ferenc (1907–1979) több értékes színház történeti munka, különösen *Az eltűnt magyar színház: hivatásos színjátszásunk a honfoglalástól a mohácsi vészig*. Officina, Bp., 1940. c. kismonográfia szerzője.

5. Ez, tudtommal, egyetlenegyszer írott formában, „irodalmi szinten” is megtörtént: együtt szerepelelünk a kolozsvári Korunk szerkesztősége „Sportnemzet, sportvallás” megjelölésű 2012. júniusi számában. Vö. B-KB: *Egy korszak végén? Futball és politika*. Korunk III. évf. 2012/6., 3–12., ill. Esterházy Péter: *A Kántor-mapló*. Uo. 28–31. Csak most (2017. ápr. 21-én este) olvastam el, hogy *mit* írt – csak sokkal tömörebben és lényegre törőbben nálam – a Barcelonáról, ami öt év késéssel épp mostanában látszik beteljesedni: „Mintha gyomron vágta volna, olyan, mintha még régen volna, mintha még valóságosan érdekelne a foci: kiesett a Barcelona, semminek sincs értelme, a nap holnap nem fog fölkelni [...] És az edzőjük, Guardiola is fölmondott. Korszakváltás. Egygel kevesebb jó [szép] lesz a világban. Jók jönnek, mennek. Valami véget ért.” Uo. 31. (Kiemelés az eredetiben.)

6. A „tettes” Bakos István művelődéskutató, a bölcsészkar akkori, később kultuszminisztériumi és MVSZ-főtisztviselőként is nevet szerzett KISZ-titkára, aki 1970 márciusában az MTA Irodalomtudományi Intézete szakkönyvtárával azonos kollégiumi könyvtárban kezembe nyomta a *Válasz 1948-as évfolyamának ronggyá olvasott bekötött példányát*, benne a legfontosabb három Bibó-tanulmánnyal! Mit mondjak, a velem épp „egyidős” szövegek a legjobbkor „jöttek”: derengeni kezdett bennem, hogy magyar (társadalom)történet címén baromságokkal tömik a fejünket jobb sorsra érdemes tanáraink, másrészt pedig tömény hazugságtengerben lubickolunk mindahányan... Akkori dilemmáink alaposabb kifejtését ld. Borsi-Kálmán Béla: *A tagadás tagadása, avagy a „marginalitás” dicsőrete (Feljegyzések az epigon-lét bugyraiból)*. In: *Az asztal a Vörös Postakocsiban 1971–1996*. (Szerk. Csomós Gyula – Guba Ferenc – Kun Ferenc.) Szerzői kiadás, Budapest, 1996, 20–22.: *Szabadon szolgál a szellem 1895–1995. Tanulmányok és a dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös József Collegium történetéből*. Szerkesztette és a dokumentumokat válogatta Kósa László. A válogatásban közreműködött Reis László. Kiadta az Eötvös Collegium megbízásából a GIFT Kft. Bp., 1995.

7. 2016. augusztus 25-én került a kezembe egy újabb nekrológ, amelynek szerzője illusztrációként betette a 1964-ben labdarúgó bajnokságot nyert serdülőcsapata tablóképét, rajta az akkor 14 éves E. P. korabeli fotójával. Szó mi szó, egy kicsit tényleg hasonlít a 12-13 éves N. Jaszira (vagy fordítva)... Lásd [Gazdag József]: *Gólszerző: Esterházy! Egy író, akinek a szellemi horizontja Beckhamtól Balzacig terjedt*. FourFourTwo 2016. szeptember 5. 32.

8. Lásd Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből*. Jelenkor Kiadó, Pécs. 2002. (A továbbiakban B-K. B. 2002.); továbbá Uő:

Öt nemzedék, és ami előtte következnek... A temesvári Levente-pőr... 1919–1920. Noran Kiadó, Bp., 2006. 540; Uő: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2004. 297; Uő: *Zsidók Temesvárott... és széles e világban. Esszék a magyar–zsidó (zsidó–magyar) szimbiózis történetéből.* Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), Bp., 2014. 304. (A továbbiakban: B-K. B. 2014.)

9. Ennek pontos dátumát – egyfajta síron túli ajándékként (amelyet 2017. február 25-én délben találtam meg) – a *Harmonia Caelestis* eredeti magyar kiadásának ajánlása őrzi: „Kálmán Bélusnak barátsággal: péter [sic!]; Párizs, 2001 Mikulás”.

10. „Minden kultúrfejlődésnek [...] olyan az osztálytársadalma, amilyen volt a rendisége. Az üzem nagy átalakulással bír, de folytatódik. Az ember feltétlen szabadnak érzi szellemét és elhatározásait, s mégis a történelmi múlt dolgozik benne.” Idézi Hajnal István: *Az osztálytársadalom.* In: *Magyar Művelődéstörténet.* V. kötet. Az új Magyarország. Bp., 1942. 165–200.) c. tanulmányából Tóth Zoltán: *A rendi norma és a „keresztényen polgárisodás” Társadalomtörténeti esszé* c. fontos elemzésének motívójában. In: *Polgárosodás Magyarországon.* Századvég 1991/2–3. 75. (A továbbiakban: Tóth Zoltán.)

11. Erről a legilletékesebb, az öcs, a nála csaknem napra pontosan hat esztendővel ifjabb Esterházy Márton, aki huszonkilenc mérkőzőesen 11 gólt szerzett a magyar labdarúgó-válogatottban, újságírói kérdésre válaszolva (mármint hogy milyen adottságú futballista volt E. P.) így vall: „Szenzációs. Tényleg. Az az igazi penge: technikás, fineszes. *Csak nem volt jól terhelhető, ez volt a hátránya.* De nem feltétlenül a legtechnikásabb játékosból lesz a jó focista. Voltak csapattársaim, akik az edzéseken olyan mutatványokat csináltak a labdával, hogy az edző hátradőlt, rágyújtott egy szivarra és azt mondta: uraim, csak így tovább, nekem itt semmi dolgom. Aztán ugyannak a játékosnak a meccsen már momentuma sem volt, mert »összecsínálta magát«. Péterhez visszatérve: az a szezon, amikor mi voltunk a Csillaghegy két csatára, felejthetetlen volt. Ismertük a másik gondolatát is. Ha engem bántottak, akkor ő azonnal intézkedett, hátraszólt a védőknek, hogy gyerekek, figyeljetek már, nehogy itt agyonrúgják az öcsit. És akkor a védőink is bekeményítettek.” (www.focitipp.hu/cikk/2634; az én kiemelésem – B-K. B.)

12. Lásd Michaletzky György közleményei:

https://vm.mtmt.hu/search/slist.php?nwi=1&inited=1&ty_on=1&url_on=1&cite_type=2&orderby=3D1a&location=mtmt&stn=1&AuthorID=10007663&Scientific=1.

13. Szerző itt tartozik rögzíteni, hogy akkortájt az ELTE BTK Román Filológiai Tanszéke tanársegéde és Moldova György SZOCREÁL–Sajtó SK néven elhíresült nagypályás egyesületének igazolt labdarúgója, továbbá az Európa Könyvkiadó lektorként rendszeresen foglalkoztatott szerződéses „külsős” munkatársa volt.

14. „Péter a bátyám osztálytársa volt a Piarista Gimnáziumban.” Michaletzky 47.

15. Vö. Bazsányi Sándor: *Esterházyt szeretni – és olvasni.* Élet és Irodalom 1016. augusztus 26. 13.

16. Erről egy barátja így emlékezik meg: „Beszélgettünk arról is, hogy egy bizonyos kor után az enyhén domborodó pocak hozzátartozik a férfiemberhez. Vacsora végeztével reszelt máj, elfelejtett ifjúságunk étele és édesség volt. Péter ezt nagyon kedvelte. Búcsúzás közben még itt tartottam őt – persze nem volt ebben semmi különös. Ő leült, én pedig egy még meleg, párját ritkító oldalast találtam neki, melyben a csont, a hús és a szalonna úgy kínálta magát, hogy az őt is izgalomba hozta. Matematika iránti vonzalmát felelevenítve próbálta kiszámítani, hogy hány ezer kalóriát fogyasztottunk el.” Makk Károly: *Elmaradt vacsora.* In: *A megrendülés segédigéi EP 1950–2016.* Összeállította és szerkesztette Körössi P. József. Noran Libro, Bp., 2016, 106–107. (A továbbiakban: Makk, illetve Körössi P. József 2016).

